

XXXII Міжнародної науково-практичної конференції

«Modern innovations and promising ways of development of culture and science»,

16-19 серпня 2022 р., Ванкувер, Канада

Секція – Філологічні науки

МОВНЕ ВИРАЖЕННЯ КІЛЬКОСТІ В МОВІ ТВОРІВ ЛІНИ КОСТЕНКО

Литвин Олена Олександрівна

К. філол. н, доцент кафедри українознавства
і мовної підготовки іноземних громадян,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця,

elenasavvich@gmail.com

Вивчення номенів на позначення кількісних значень привертає сьогодні увагу мовознавців, оскільки сприяє усвідомленню шляхів пізнання власне кількості як філософської категорії, дослідженню її структури та емантичного наповнення.

Багатофункціональність та багатоаспектність числівників зумовлює необхідність їх поглибленого вивчення, зокрема в поетичному мовленні, де числівник може змінювати функції. Окрім числівника, кількість може виражатися й іншими частинами мови, а саме: іменниками, займенниками, прикметниками, прислівниками. Специфіка функціонування числівників у художньому мовленні сучасних майстрів слова залишається малодослідженою, натомість числівник виступає носієм авторської суб'єктивно-об'єктивної оцінки, а отже, є показником стилю письменника. У зв'язку з цим виникає

потреба цілісного аналізу засобів вираження кількісного значення в поетичному мовленні Ліни Костенко як поетеси покоління шістдесятників.

Мета дослідження – виявити специфіку мовної організації та використання числівників у художніх текстах Ліни Костенко; визначити особливості функціонування мовних засобів вираження кількості, специфіку структури й функціонального навантаження числівника як суттєвих ознак стилю та елементів художньої картини світу письменниці.

У класичних працях із мовознавства лінгвісти досліджують проблеми відображення категорії кількості в мові, визначення мовних засобів, що виражають кількісне значення. Категорія кількості пов'язана практично зі всіма рівнями мовної структури – словник, словотвір, морфологію та синтаксис.

На багатогранність і різноплановість поняття «кількісність» звертав увагу І. О. Бодуен де Куртене, учений виокремлює «математичну кількісність» та «кількісність мовного мислення»: «Категорія кількості – одна з філософських категорій, знайшла специфічне відображення в математичному мисленні, але разом із кількісним математичним мисленням варто розглядати кількісний бік мовного мислення, в якому об'єктивно кількість утворює мовну категорію» [1, с. 312].

Існують різні прийоми класифікації кількісності, зокрема, І. О. Бодуен де Куртене виділяє кількісність просторову, числову, темпоральну, протяжності, інтенсивності й ступеня [1, с. 312-316].

Дослідженню кількісності були присвячені праці багатьох лінгвістів, а сам: В. Акуленка, Г. Арполенко, С. Бевзенка, В. Виноградова, К. Городенської, В. Ільїна, М. Івченка, М. Жовтобрюха, О. Олексенко С. Самійленка, С. Швачко та інших.

У мовній картині світу важливу роль відіграють усі класи слів, проте кожен із них має свою специфіку, яку необхідно вивчати на сучасному етапі розвитку лінгвістики, враховуючи їх функціонування. Такого підходу потребують і числівники.

Аналіз мовних засобів вираження кількості в поетичному тексті становить інтерес як для лінгвістики, так і для літературознавства, оскільки стосується як проблеми функціонування й взаємозв'язку мовних явищ, так і стилю художньої літератури із своєрідністю репрезентації мови у свідомості її окремих носіїв, мовних особистостей, видатних письменників-шістдесятників, до яких належать і Ліна Костенко.

У мові творів Ліни Костенко репрезентована велика кількість числівників унаслідок наявності індивідуальної техніки використання мови. Категорія кількості виявляється по-особливому. Її поетичне мовлення характеризує абстрактне, а не конкретизоване сприйняття кількості, кількість переважно є невизначеною, розмитою. У мові творів представлені числівники різних розрядів як за значенням, так і за будовою.

Кількісні числівники репрезентовані в поезії Ліни Костенко як цілими числами *першого й другого десятків*, наприклад: «*Мусив вибирати. Мав одну добу. / Батьківські ворота чи батьківську ганьбу..*» [3; с. 53]; «*Пійти пишуть солодко, під метри. / Про **три** персони божі. А слова, / слова, Марусю, видумані, мертві. / Од слів таких чманіє голова*» [5; с. 161]; так і назвами *десятків, сотень, тисяч*, що рідко трапляються: «*Я можу зло зробити чоловіку, / біду накликать, / горе замісити, / верстов за **двадцять** вікна перебити*» [4; с. 69-70]; «*Сів дід на спиляному осокорі, думає. / Запалив цигарку – що це ж йому **вісімдесят** год. / Заколювався – а зимою ж буде слизько*» [4; с. 29]; «*Шрамко десь чув – король за мою голову / призначив **десять тисяч** золотих*» [2; с. 51].

Крім того, для поетичних текстів не характерні зазвичай збірні й неозначені числівники, що трапляються в поезії Ліни Костенко, наприклад: «*Гей, жили та й були / **двоє** людей*» [2; с. 68]; «*А це було в той год страшний, коли / **п'ятьох** старшин козацьких розп'яли*» [5; с. 169].

Часто вживаються в мові творів Ліни Костенко неозначені числівники типу *кілька, кількадесят, кільканадцять*, наприклад: «*І хоч була любов його взірцева, / а скрізь за ним ганявся Гіменей. / Тим часом Кирка, і вона ж Цірцея, /*

кількох перетворила на свиней» [3; с. 97]; *«Доберемося за три годиночки / за стонадцять верст до родиночки* [2; с. 117]; *«Вернулася у табір. Вітчим їй каже: «Грошей. – / А діти – кільканадцять – голісінькі стоять»* [4; с. 207].

Слід зауважити, що числівники з конкретною вказівкою на відповідну кількість зазвичай входять до синтаксичних конструкцій, які виражають неозначену кількість типу *не менш як...*, *ще щось по...*, *а також* із вставними словами типу *можливо, може, мабуть*, наприклад: *«Шрамко прийшов. / Приніс недобрі вісті. / Мені тепер не йде із голови, / як полонених, а не менш як двісті, / учора вранці полем провели»* [3; с. 80]; *«А що за спомин, тямилі не дуже ми, / бо нам було ще років щось по сім»* [4; с. 200].

Інколи неозначеність створює відповідний інверсований порядок слів, коли на першому місці не числівник, а відповідний іменник, що з ним сполучується, наприклад: *«Все занепало, все взялося плямами. / Вже цій фортеці років триста є»* [3; с. 33]; *«Було село димів на п'ятдесят, / тепер хоча б одна-єдина хатка!»* [3; с. 104].

Типовими у використанні є прості й складні числівники, а от складені форми Ліни Костенко використовує набагато рідше, головним чином для вказівки на тривалість часу або протяжність простору, за допомогою цих числівників письменниця нумерує дати, указує на кількість років, на відстань і лише інколи використовує для відповідної характеристики конкретних предметів, наприклад: *«При Бродах взявши сорок п'ять гармат, / яними Чигирин ще більше убезпечив»* [3; с. 4].

Крім кількісних числівників також частовживаними одиницями поетичного тексту Ліни Костенко є порядкові числівники: *«А третє онде – лазить по долівці, / під стіл мандрує пішки. / І, мабуть, / в оцій найпершій, нескладній, мандрівці / до пізнання вже почалася путь. / Четверте плаче у запіччі: «Вава!», / бо опеклось на молоці воно»* [3; с. 81].

Наведені приклади переконують, що числівник належить до частовживаних лексико-граматичних класів слів Ліни Костенко. Поетеса має особливу здатність відчувати світ через категорію кількості.

Числівник може входити до назви поезій, наприклад: «Дума про **три** камені» [4; с. 58], «Казочка про **трьох** велетнів» [4; с. 154], «**Перші** кроки» [2; с. 23], «**Третій** зайвий» [4; с. 39], «Пастораль **XX** сторіччя» [5; с. 27]. У мові творів вживається різне письмове вираження числівника, не лише буквене, а й за допомогою чисел, як арабських, так і латинських.

Найбільш уживаними в мові творів Ліни Костенко можна вважати числівники **один** і **два**: «*Ти теж не ледар. Щось таки умієш. Та що з уміння скудного твого, якби не мудра ця взаємодія – **Один** для всіх і всі – для **одного**?*»! [2, с. 68]; «*Нелегко, кажуть, жити **на дві** хати. / А ще не легше – жити **на дві** душі!*» [5; с. 33].

Досить часто поетеса використовує фразеологізми з числівником *один*, який допомагає підкреслити значення «самотність»: «*О ні, то був не рицарський турнір. / На нього йшли невиспані тевтони. / **Один** як перст, зацькований, як звір...*» [4; 191] або значення «унікальність», «винятковість»: «*Лесько **утне** ще **штуку** не **одну**. / Він потім стане побратимом Разіна. / Леськом Хромим. Загине на Дону*» [4; с. 85]; числівник *два* поетеса вживає для посилення значення «роздвоєність» та «невпевненість»: «*Як ніж у спину. А Потоцький – в груді. / Богдан між ними, **як між двох вогнів***» [5; с. 165].

За допомогою числівника та його форм поетеса описує довкілля щодо кількості, числа, величини, виміру, вираження пропорції, що репрезентовано відповідними одиницями виміру, які стосуються: *ваги*, наприклад: «*Дивак старий, чи випив **двісті** **грамів**?*» [3; с. 62]; *об'єктів-артефактів*, зокрема таких, що пов'язані з будівництвом, спорудами та їх частинами: «*Торкнулись кожної цеглини, / а тут же – **тисячі цеглин!***» [5; с. 34].

Поетеса презентує кількість людей відповідно до *статі*, *соціального статусу*, *професії*, *роду діяльності*, *правового статусу*, *родинних стосунків*, наприклад: «*Ти маєш **двох синів...***» [2; с. 57], «*На все село зустріли **двох жінок...***» [4; с. 15], «*Два лісоруби також надали*» [3; с. 55].

Із багатьох літературних форм Ліна Костенко іноді вживає і *діалектні*: «*Прийшло їх двіста...*» [2; с. 81]; «*Єдну душу Богу ховаю...*» [4; с. 48], що вказує на прагнення відтворити народне мовлення.

Цікавий приклад використання граматичних омонімів іменника та числівника: «*Тут бій, тут смерть, тут **стогін на сто гін***» [2; с. 12].

У мові творів Ліна Костенко використовує такий незвичний прийом, який ґрунтується на поєднанні двох дещо змінених сталих фразеологічних одиниць, що в поезії трапляється зазвичай рідко, наприклад.: «*А я покочусь на оцій землі – / **п'ятим колесом вашого воза, дев'ятою водою на киселі***» [5; с. 61]. Так майстерно втілюється уявлення про усвідомлення своєї малозначущості, віддаленості.

Отже, у роботі проаналізовано функціонування актуальних для поетичного мовлення засобів пояснення категорійного значення кількості, що виражається на різних мовних рівнях, найважливішими серед яких є морфологічний і лексичний.

Аналіз художніх текстів Ліни Костенко доводить, що числівникові форми й відчислівникові утворення належать до найбільш уживаних одиниць її поетичного мовлення. Тому названі форми посідають вагоме місце в художній мовній картині світу письменниці. Окрім сполук, що містять лексико-граматичний клас числівників, виразно виокремлюються в мовній картині світу Ліни Костенко іменникові конструкції на позначення кількості. Серед кількісних числівників більш поширені назви цілих чисел, а дробові майже не вживаються. Серед числівників у мові творів превалюють номени *один, два, сто*. Поетеса практично не вживає складних та складених числівників, натомість часто використовує фразеологізми, у такий спосіб вона зауважує на самотність героя, а також вживає їх для вираження подвійної людської натури.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності аналізу інших мовних одиниць, що репрезентують мовну особистість.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бодуэн де Куртене И. А. Количественность в языковом мышлении / И. А. Бодуэн де Куртене // Избр. труды по общему языкознанию. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 9.
2. Костенко Л. Берестечко: Іст. роман / Ліна Костенко. – К. : Український письменник, 1999. – 157 с.
3. Костенко Л. Вітрила / Ліна Костенко. – К. : Раданський письменник, 1958. – 95 с.
4. 14. Костенко Л. Навчальний посібник-хрестоматія / Ліна Костенко. – Кіровоград : Степова Еллада, 1999. – 320 с.
5. Костенко Л. Неповторність: Вірші. Поеми / Ліна Костенко. – К. : Молодь, 1980. – 222 с.
6. Шевельов Ю. Проблематика формування українського числівника як частини мови / Ю. Шевельов // Шевельов Ю. Вибрані праці: У двох кн. – Кн. 1. Мовознавство / Упоряд. Л. Масенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 453–460.